

HALÁSZ LÁSZLÓ

Beszéd, írás, erőszak

1

Erőszak: elűzés, üldözés, elpusztítás – nélkülük lehetetlen állati élet. Na és emberi? Hogy e kérdést az állattal ellentétben az ember képes feltenni, hatalmas különbség lehetőségét, a tudatos választását mutatja. Egyben azt is, hogy ha ő folyamodik erőszakhoz, a kegyetlenség előtte sosemvolt változatos formáit képzelheti el és válthatja valóra. Az agresszió eredendően fizikai erőszakban nyilvánul meg (kezdetben tehát nem az ige volt), de a szó is megteszi. Sok egyéb között a szóbeli agresszió is emberi vívmány. Elállatiasodott – szokás mondani. Nagyon elemberiesedett – mondanám inkább, aljas-gonosz megnyilvánulásai miatt. Legyek elfogult mégis. A beszédetől már csak jókora ugrás az írás és az irodalom feltalálása, szavakból megteremtve a szembenézés maradandó lehetőségét. Kitüntetett figyelemmel az erőszak megjelenítésére. Az alászálláshoz mély lélegzetet veszek.

Mathót a hóhér ügyes kezei és szerszámai tartották életben három napig. Kéz- és lábkörmei alá hosszú szilánkokat bajtottak; a hóhér két napig játszadozott ezzel, mielőtt meggyújtotta volna őket. Arra kényszerítették, hogy kutyaürüléket egyen és disznótrágya-levet igyon. Levették a keresztről, sőt szórtak lába alsó részére, és kecskével nyalatták sokáig, akkor lehúzták talpáról a bőrt. Az első éjszakát megkötözve szögeken és üvegcserepeken töltötte. Második nap a hóhér tompa fűrészsel kettévágta térdhajlata inait, és fakéssel csíkokat hasított fejbőréből, lapockájából, hasából és combja belső oldalából. A sebekbe ecetet öntött; aztán tűző napra tette. Este Mathót kasztrálták; orrát addig tartották befogva, amíg felnyitotta száját, és a levágott tagot beletömték. Ülepéről nagy darabokban eltávolították a bőrt. A második éjszaka ült, egy cölöphöz kötözve, homokon és són. Harmadik nap kivágták hímtagját és ajkait; a főhóhér egy kis kalapáccsal és egy éles vésővel felnyitotta zápfogait és metszőfogait, és váltakozva hideg és forró vizet öntött a szájába. A kézizületek legérzékenyebb pontjain szögeket vertek át anélkül, hogy az ereket megsértették volna, kiszámított időközökben letépdették a körmöket lábujjairól és kezéről, hasáról széles bőrcsíkokat húztak le, magokat szórtak rá és tyúkokkal felcsipegették, széthasogatták mellbimbóit, és rojtokat vágtak ki nyelvéből. Naplementekor és Nagy Hannó jelenlétében a hóhér felnyitotta Mathó hasfalát, aki már régen csupán síkongó hús volt, meggyújtotta a szálkákat, átvágott egy belet, beleszorította egy csorba karó hegyét és felgombolyította.

Megfosztván Gaufridyrt ruháitól, látták, hogy mégoly buja formái vannak. Bekötik a szemét, szőrzetét egész testén leborotváltják. S megkezdik a szurkálást. Átlyuggatják mindenütt. Meg kell találni azokat a pontokat, ahonnan nem buggyan ki vér. Legalább három ilyen jelre bukkannak. Az Ördög stigmái. Egy szigorúan őrzött 'rothasztó kamarát' jelölték ki számára. Így nevezték a férgektől, patkányoktól

hemzsegő pincefélét. A sötétség és a csend felőrölte idegeit. Bokáját, csuklóját bevágta a vaslánc, megkínzott húsa, bőre tele lett varral, szúrások nyomaival. A nedveségtől átitatott szalma, amelyen aludt, elviselhetetlen bűzt árasztott. Ha behunyta a szemét, a patkányok rögtön ott ólálkodtak az arca körül. Kiébezve, álmatlanságtól szenvedve, szörnyű kínzásoktól megfélemlítve, hajlandó volt azt mondani, amit vártak tőle. 'Megvallom, az Ördög engem soha el nem hagyott...'

Miután letérdeltetik, felolvassák a máglyahalált kimondó ítéletet. Csaknem azonnal átvonszolják az úgynevezett 'Nyújtó-terembe'. Felszólították, hogy beszéljen. A hóhér csigán felhúzza a mennyezet felé. Gaufridy karja, válla hátracsuklott. Felnyögött s így kiáltott: 'Istenem mit sem tudok róla, hogy cinkosom lenne... Ó, hagyj, hisz meghaltam.' A közönséges spárga, ami tartotta a csuklójára hurkolt kötelet, elengedett. Jó magasról lezuhant. Háromszor ismételték meg. Hátán összekötözött csuklóját közvetlenül erősítették a kötélhez, mi több két nagy követ lógattak le a lábáról. Felhúzzák, végtagjai kifordulnak, ropognak a csontok, elveszti eszméletét. Leeresztik. Később újra felhúzzák. Elájul.

Mi marad hátra: indulás a máglyára. Hozzáerősítették néhány deszkához azt a szárnalmas roncsot, amivé lett, nyakára kötelet hurkoltak, s így vonszolták végig a város keskeny, zegzugos utcáin. Az emberek kikönyököltek az ablakaikba. Mikor minden készen állt, megérkezett a bámmészködő tömeg. A gyerekek, hogy jobban lássanak, felmásztak a fákra. Gaufridyt egy létrán vonszolták fel a máglyához. Erősen odakötözték a rőzsényalábok közepén felállított karóhoz. A hóhér segédje felugrott a máglyára, hogy – kegyelemből – megfojtsa, de a lángok gyorsabbak voltak nála.

– Emlékszel arra a páni félelemre, amely álmodban szokott elfogni? Valami sötét fal van előtted, s valamiféle rágcsáló hangot hallasz. Valami borzasztó dolog van a fal másik oldalán. Patkányok.

– A patkány – folytatta O'Brien – rágcsáló ugyan, de azért húsevő is. Bizonyos utcákban az asszonyok még öt percre sem merik egyedül hagyni csecsemőjüket a lakásban. A patkányok feltétlenül megtámadnák. Egészen rövid idő alatt a csontjái lerágnák. Meglepő értelemről tesznek tanúságot azzal, hogy felismerik, ha egy ember tehetetlen.

O'Brien felemelte a kalitkát, s közben megnyomott rajta valamit. Éles kattánás hallatszott, Winston őrjöngve erőlködött, hogy kitépje magát a székből. Reménytelen volt; testének minden részét, a fejét is, mozdíthatatlanul rögzítették. O'Brien közelebb tette a kalitkát. Egy méterre sem volt már Winston arcától. Ezek a kitéhezett dögök úgy vetik ki magukat belőle, mint a puskagolyó. Az arcodba ugranak, és azonnal belemarnak. Néha a szemet támadják meg elsőnek. Néha üreget ásnak az arca, és a nyelvet falják föl.

A kalitka közelebb került; még zárva volt. A drótajtó néhány arasznyira volt az arcától. A patkányok tudták, mi következik. Az egyik fel-le ugrált; a másik, egy vén, pikkelyes csatornatöltelék felállt, rőzsaszínű mancsaival a drótnak támaszkodott, s vadul szimatolt a levegőbe. Winston láthatta pofaszakállát és sárga fogait.

– Ez mindennapos büntetés volt a császári Kínában – magyarázta O'Brien. A maszkot a fejére szorították. A drót az arcát súrolta.

– *Csináljátok Júliával! Csináljátok Júliával! Ne velem! Júliával! Nem bánom, akármit csináltok vele! Tépjék szét az ő arcát, rágják le őt a csontjáig!*

Három regényrészlet. Az első írója Gilbert Haefs,¹ aki 1989-ben megjelent regényét történelmi források felhasználásával készítette. Karthágóban játszódik, az időszámítás előtti harmadik század közepe táján. Mathó a karthágóiak ellenében Nagy Hannó tábornok alatt hosszú ideig sikeresen lázadó libiai zsoldosvezér, akit Hannibál apja, Hamilcar Barcas győzött le. A második (a regény különböző helyeiről egybeszerkesztett) részlet Jean Raymondtól² való. A számos dokumentumot feldolgozó munka 1976-ban jelent meg először. A boszorkányper színhelye Aix en Provence, a tizenhetedik század elején. Gaufridy pap volt, akit a női hívek túlságosan kedveltek és ez vajmi ritkán egyoldalú. A harmadik (némileg rövidített) részletet George Orwell³ írta, 1949-ban jelent meg először. Címének megfelelően 1984-ben játszódik le, az angaszoc idején, a nyomorúságos Londonban, ahol Winston Smith az Igazság Minisztériumában dolgozik. Nemcsak gondolatbűnököt követ el, hanem családos emberként beleszeret Júliába. A szeretkezés maga is megbocsáthatatlan, mert elvonja az energiát a lelkesedéstől a Nagy Testvér iránt.

Az előző két regény szerzője a bizonyosan megtörtént és alapvető elemeiben a szakemberek előtt ismert események/alakok megjelenítése, hézagok kitöltése során támaszkodik képzeletére. Újra alkotva alkot újat. Mathó kivégzését, akinek kezéhez kétségtelenül punok vére tapad, Gaufridyétól nagyjából 1800 év és a Földközi tenger választja el. A libiai három napnyira elnyújtott elpusztítása nemcsak elrettentésül szolgált. A vele szemben kudarcos, a végén jelenlétével is tüntető Nagy Hannó aprólékosan kieszelt bosszúja is. Minősítéséhez a szadizmus kifejezés erőltet. A francia pap önazonosságát hosszadalmas gyötrésekkel szétzúzzák, emberi vonásaitól tervszerűen megfosztják. Már az ítélet közlése előtt. De ez sem elég. Továbbra is órákig tartó kínvallatás a része. Iszonyatos máglyahalála pedig tömegek, köztük gyerekek lebilincselő látványa. Nagy merészség kellene ahhoz, hogy azért, mert Gaufridy, Mathótól eltérően, mégsem ízeire szedték szét, az újkori Európát a barbár ókori Afrikától elválasztó civilizációs folyamat diadalának nyilvánítsam.

És a közel négy további század elteltével, gyakorlatilag a mi múlt-jelenünként ábrázoltakat? Winstont nem ölték meg, végül kényelmes munkát is adtak neki. Mégsem helyénvaló elsietnem a választ. A bemutatottak előtt, jól bevált módon is megkínózták. A húsz sűrű könyvoldalt kitöltő procedúrából:

Mindig őt-bat fekete egyenruhás ember kínozza egyszerre. Néha ököllel, néha gumibottal, néha acélrúddal, néha csizmával. Pofozták, a fülét csavarták, a haját húzták, fél lábra állították, nem engedték vizelni, éles fénnyel az arcába világítottak, míg a szeme megtelt könnyel; mindezzel azonban csak az volt a céljuk, hogy megalázzák. Fő fegyverük a könnyörtelen faggatás volt, amely órákon át tartott. A faggató hangok végül is tökéletesebben összezúzták, mint az örök öklei és csizmái. Puszta szájja vált, amely kimondott, kézzé, amely aláírt mindent, amit csak kívántak tőle.

És ez csak a kezdet. Egy székbe szíjazzák, vakító fény éri, tudatmódosító szert injektálnak bele és egyre erősebb áramutésekkal kondicionálják.

Teste egészen kicsavarodott a formájából, izületei lassan elszakadtak.

Véghez kell vinned önmagad megsemmisítését. Meg kell alázkodnod, hogy gyógygyulhass.

– Hány ujj ez, Winston?

– Négy! Öt! Négy! Abányat akarsz. Csak állítsd meg, szüntesd meg a fájdalmat!

– Lassan tanulsz te, Winston.

– Mit csináljak? Mit csináljak, ha látom, mi van a szemem előtt? Kettő meg kettő négy.

– Néha, Winston. Néha öt. Néha három. Néha egyszerre mind a három.

Ha végül is megadod magad nekünk, annak saját szabad akaratodból kell történnie. Soba többé nem leszel képes mindennapi emberi érzelmekre. Minden meghal benned. Soba többé nem leszel képes szerelemre, barátságra, nem leszel képes örülni az életnek, nem leszel képes nevetni, érdeklődni valami iránt, nem leszel képes bátorságra, becsületességre. Üres leszel. Üresre facsarunk, aztán megtöltünk önmagunkkal.⁴

A hagyományos és modern pszichológia révén kikísérletezett tortúrák kombinálása nyomán Winston mindazt elveszti, ami benne érték volt. Amiért érdemes volt élnie. Amitől az volt, aki. Ha van értelme a kifejezésnek: valóban élőhalottá válik. Nem szívesen nevezném ezt a civilizációs folyamat sikerének. E regényrészlet, akárcsak a másik kettő, azt mutatja be, ami megesett. Mégis merő poétikai fogás, hiszen a történetek a mű fiktív világában, megjelenése után több mint három évtized múlva zajlanak majd le. Szerzője világismeretét, képzelő- és megjelenítő erejét dicséri, hogy akár 1984 előtti, akár későbbi (mai) olvasója nem kevésbé hiteles ábrázolásnak tarthatja, mint a 2200 vagy 400 évvel ezelőtti eseményekét a másik két regényben. Nem változtat azonban azon, hogy nemcsak a jövő időben elhangzó kérdések, felszólítások, de a jelen és a többnyire múlt időben elbeszéltek is egyaránt a jövőről szólnak. Nem az erőszakot írja le, ahogyan működött, hanem kilátásba helyezi, ahogyan működni fog. Teljes egészében szavak révén teremti meg a valóra még nem vált agresszivitást.

Hasonlóan, mint amikor kellő megfontolással azt mondom, hogy „ha dacolni mersz velem, akár írásba adom, tönkre teszek!” „Meg nem öllek, mégis a napot is meg fogod bánni, amikor megszülettél!” Már magával a kimondással súlyos fenyegető aktust hajtok végre, ami akkor is szándékos agresszió, ha később kiderülne, hogy nem vagyok képes ígéretem teljesítésére. Látszólag más, amikor azt mondom: „gyűlöllek!”, hiszen ezzel a saját érzelmi állapotom konstatació. Ám a hangsúly nem ezen és nem is a másiknak szóló információ van arról, hogy mit érzek. A kimondással ezúttal is súlyos fenyegető aktust végeztem el: ellenségességet várhat tőlem. Önmagában veszélyforrás, még ha teljes bizonyossággal kizárható volna bármiféle kapcsolat az elgondolt, még inkább a kimondott szavak és a tettek között. Mindazonáltal, ha választani lehet/kell a szándékosan okozott fizikai ártalom/fájdalom és a szóbeli erőszak között, a voks az utóbbira esne, amennyiben az bizonyosan kizárná az akár maradandó, netán halálos testi sérülést.

A civilizálódással párhuzamosan a fizikai erőszak kiszorul a nyílt színről, megváltoztatva az ember viselkedését és „affektusháztartását”. „Spontán vértolulásain” és szenvedélyein uralkodnia kell, kiterjesztve gondolkodását az adott pillanaton túl. A fizikai erőszak alkalmazásával szemben „mély ellenérzés, undor” alakul ki.

Ami kívül volt, az ember belvilágába kerül. A „sajátos szokásgépezet”, a felettes-én affektusait a társadalmi szerkezethez idomítja – fejt ki Elias.⁵

A (belső és tényleges) beszéd létrejötte hatalmas lépés. A verbalizáció (nyelvi kontroll) révén a cselekvés, a válaszolás tudatos késleltetése fejlődik ki, ami tovább erősödik az írás létrejöttével. Az írásba foglalás aktusa óhatatlanul hosszadalmasabb, mint az élőbeszédé és ez eleve féket vet az indulatoknak. A különböző civilizációs szintű társadalmak (kultúrák), egyazon társadalmon belüli szubkultúrák, illetve egyének körülményeiktől függően igencsak eltérnek abban, hogy a viselkedés ténylegesen mennyire nem indulati. Mindenesetre, szép várakozás, hogy amint előrehalad a civilizációs folyamat, az agresszió minden megnyilatkozása csökken.

Nemcsak adott ember fogadja el azonban nehezen, ha elveszti hatalmi és státusfőlényét, önbecsülését, hanem nagy társadalmi formációk sem képesek hanyatlásukba beletörődni, alacsonyabb státusukhoz alkalmazkodni. Mélységes fenyegetettségként élik át, amire barbárságba visszasüllyedő kíméletlenséggel reagálnak.⁶ Tapasztalataink szerint azonban e reagálást visszasüllyedésnek nevezni szerfölött pontatlan. Az ellenségkép történelmi kialakítása során először a barbár tűnik fel, mint érthetetlen nyelvű és szokású testidegen. Követi őt a pogány, a más istenekben hívő szellemi idegen. Majd eljutunk korunkba, amelyben az ellenségnek nincsenek emberi vonásai; kiirtandó alsóbbrendű lény.⁷

Mégis, elvben elképzelhető olyan civilizációs fejlődés, amelynek során a mások testi épségét közvetlenül veszélyeztető aktusok csökkennek; őket a nyílt fizikai károkozáshoz képest puhább szóbeli formák váltják fel, hogy azután lassabban ezek is csökkenjenek. Noha a harmadik regényrészlet szerint ez is merő illúzió, indokolt alaposabban körülnézmem.

2

A világvallásokat megalapozó könyvek, akárcsak a nagy eposzok pergő és látható eseményeket, akciókat mutatnak be, köztük meghatározóan háborúkat, harcokat, küzdelmeket, a fizikai agresszió változatos módjait. Műfaji jellegzetességeik is arra hajlamosítják őket, hogy elsősorban azt beszéljék el, ami a múltban történt, olykor megtörve a monotonitást, jelen időre áttérve. Jóval ritkábban, ám annál jelentőségesebben a szavak önállóan is fellépnek, előre bocsátva valamilyen erőszakot (erőszakkal fenyegetést), függetlenül attól, hogy mi előzte meg, illetve mi követi. Figyelmem *kizárólag az ebben az értelemben vett agresszív beszédaktusokra, azaz az önálló szóbeli erőszakra irányul*. Szövegenként néhány markáns példával mutatom be őket, majd gyakoriságuk aránya alapján vetem őket egybe.

Az ember *vég nélkül bolyonghat az élet káprázatokból és illúziókból álló labirintusában, mert az emberek makacs vágy élőködőivel fertőzik meg elméjüket (...)* megtévezve mindezt a gonosz képzetével (Dharma) – tanít Buddha.⁸ Fenyegetései nélkülözik a kegyetlen fizikai erőszakot. Saját magához hasonlókra irányulnak, akik még nem értették meg az igazságokat, még nem jutottak el a megvilágosodáshoz. A szóbeli agresszióval kívánja elérni, hogy ők is tegyék meg e proszociális cél érdekében azt az utat, amit ő már megtett. Viszont aki Buddha szerint töké-

letesedett, az elért a Tisztaság Földjére, *ahol nem létezik szenvedés, valóban határtalanul boldog és békességes. A ruházat, az élelem és rengeteg egyéb dolog magától tűnik elő, amint az ott élők kívánják őket (...) szent tanítások lágy muzsikája tölti be a levegőt, és megtisztítja az elméjét mindenkinek, aki kinyitja fülét számára.*

Merőben eltér ettől: *Ha pedig teljesen megfelejtkezel az Úrról, a te Istenedről és idegen istenek után jársz (...) bizonyosságot tészek e mai napon ti ellenetek, hogy végképpen elvesztek (8.19.); Megver téged az Úr tébolyodással, vaksággal és elmeza-
varodással (28.28.); Hogy megtudjad hogy a Úr a te Istened (7.9.); megfizet azoknak személy szerint, akik őt gyűlölik, elvesztvén őket (7.10.); kiűzi e népeket te előled (7.22.)* – olvasom Mózes 5. könyvében,⁹ és megállapítom, hogy bármennyire kíméletlen az agresszív beszédaktus, alapjában különbözik azoktól, amelyekkel az 1984-ben találkoztam. A magasabb szintű együtt- és túlélést megteremtő erkölcs nevében lép fel. Indíttatása egyértelműen proszociális. Míg azonban az első két kijelentéssel a zsidó egyisten az őt feltaláló zsidókat fenyegeti (autoagresszívek), a továbbiak ellenségeikre irányulnak (heteroagresszívek).

Az önkritikai szigor – ha nevezhetem így – a felettes én hosszadalmas belsővé tételét szolgálja. Köztük ott a minden bizonnyal legkülönösebben megfogalmazott. Mózes a bálványimádatba visszaesésért, ha az Úr nem bocsátaná meg, ekképpen kéri a büntetést: *törölj ki engem a te könyvedből, amelyet írtál (32.32.)* – látom egy könyvben. És a válasz: *Aki vétkezett ellenem, azt törölöm ki az én könyvemből (32.33.)*. Az élet, a lelkiismeret, az élő- és írott szó, az ésszerűség, meg a méltanyosság egysége az önmaga ellen irányuló nyers agressziót kivételesen magasrendű formába zárja.

Jób (megpróbáltatásainak, lelkiismeret furdalásainak és szenvedéseinek) könyvét a mindenen túltengő autoagresszív beszédaktusok tombolása miatt külön hely illeti. *Vesszen el az a nap amelyen születtem (3.3.); Átkozzák meg azt (3.8.); Miért is nem haltam meg fogantatásomkor (3.11.)*.

Az Úr prófétáin keresztül Izráel jövőbeli hálátlanságának lehetőségeire, majdani vétkeire és megfenyítésére összpontosít: *ha vonakodtok, sőt pártot üttök, fegyver emészt meg (Ésaiás 1.20.); a magad gonoszsága fenýt meg téged (Jeremiás 2.19.); az apák egyék meg a fiaidat te közötted, és a fiak egyék meg apáikat (Ezékiel 5.10)*. A próféciaíkból a zsidók számos ellenségének is kellően jut: *megfenyítem a babiloni királyt és az ő földét (Jeremiás 50.18.); olyan lesz Babilon, a királyságok ékessége (...) mint ahogy elpusztítá Isten Sodomát és Gomorát (Ésaiás 13.19.); elbányják Tirus kőfalait, és lerontják tornyait (...) s kopasz sziklává teszem őt (Ezékiel 26.4.)*. Szerfelett nehéz merő önvédelmet és nem romboló antiszociális erőszakot is látni.

A szóbeli erőszak változatai nem tűnnek el az Újszövetségben sem. Máté: *Ha pedig a jobb szemed megbotránkoztat téged, vájd ki azt (...) semhogy egész tested a gyehennára vetessék (5.29.); nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak (e földre), hanem hogy fegyvert (10.34.); azért jöttem, hogy meghasonlást támasszak az ember és az ő atyja, a leány és az ő anyja, a meny és az ő napa között (10.35.)*. Lukács: *ha pedig a te szemed gonosz, a te tested is sötét (11.34.); ha meg nem gyűlöli (...) még a maga lelkét is, nem lehet az én tanítványom (14.26.); nagy földindulások lesznek, és éhségek és dőghalálók és rettegtetések (20.11.)*.

Jeremiás, Ésaiás, Ezékiel is prófétálhatta volna, miként János jelenései között is szerepelhetett volna, akárcsak a következők: *kínnal és gyásszal fizessetek neki* (18.7.); *nagy sebességgel vettetik el Babilon* (18.21.); *bálványimádóknak és minden hazugoknak, azoknak része a tűzzel és kénkövel égő tóban lesz, ami a második bálál* (21.8.); *ha valaki elvesz e prófétálás könyvének beszédeiből, az Isten annak részét eltörli az élet könyvéből* (22.19.).

Kétségtelen, Mózes 5. könyvében más hang is hallható: *Szeressed azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből* (6.5.); *szeretni fog téged, és megáld téged ő is* (7.13.); *örömet találj mindabban a jóban, amelyet ad neked az Úr, a te istened* (26.11.); *Szeressétek azért a jövevényt; mert ti is jövevények voltatok* (10.19.). Az Úr azonban *féltőn szerető (emésztő tűz)* Isten, aki szigorú feltételekhez köti szeretetét népe iránt: csak ha minden parancsát betartják, akkor várhatják az áldást és vele együtt számos jót.

Bocsásd meg a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk azoknak, akik ellenünk vétkeznek (6.12.); *Szeressétek ellenségeiteket, áldjátok azokat, akik titeket átkoznak* (5.44.). Az agresszív beszédaktusokat ily szokatlan módon tagadók Máté evangéliumában, a látszat ellenére alapjában nem térnek el a Mózes könyveiben olvashatóktól. Az ellenség szeretetére vonatkozó beszédaktus visszaül: *Szeresd felebarátodat, mint te magadat* (Mózes 3.19.18.), ami egyébként *Tiszteld atyádat és anyádat; és szeresd felebarátodat, mint te magadat* (Máté 19.19.), szó szerint is megjelenik (Mózes 5.16.).

Gyökeresen más hang elől sem zárkozhatok azonban el. *A Tűzben lesztek egymás társai és ott időznek majd mindörökre* (39.); *a vétkesekre dögvészt küldünk az égből* (59.). Nehogy kétségük legyen, ismételten tudtukra adatik: *A hitetleneknek fájdalmas büntetésben lesz részük* (98.); *belekényszerítem őket a Tűz kínjaiba* (126.); *tűzzel fogják megtölteni hasukat* (174.) – így a második szúra versei, amelyek folytatódnak a harmadik szúrában. *Tűz kínjaiban időznek majd mindörökre* (88.). Így *A hitetlenek szívében rettegést keltünk* (151.), és még egyszer, aki *magára vonja az Isten haragját (...) lakóhelye a Pokol lesz* (162.). Ismétlődnek később is: *A Pokol tűzében lesznek egymás társai, és abban égnék majd mindörökké* (36.), *a Pokol lesz a szálláshelyük (...) és rétegekben zárulnak össze felettük a lángnyelvek* (7. 40, 41.).¹⁰

A tévelygőket feltámadáskor összegyűjtjük, vakon, némán és süketen, az arcukon húzzák be őket a Tűzbe. A Pokol lesz a lakóhelyük. Valahányszor a Tűz alább-hagy, megnöveljük számukra a lángok erejét (17.97.); *A bűnösöknek ezt fogják mondani: 'Ragadjátok meg és vonszoljátok be a Pokol közepébe! Öntetek büntetésként forró vizet a fejére. Ízleld meg!'* (44.49.). *Tűzben fog égni, forró vizet kap inni, ami a beleit széttépi* (47.15.), és eljön a *Döntés napja*, amit könnyű felismerni, mert *Jaj lesz ezen a napon az üzenet tagadóinak!* (77.19.), s nehogy mégis elkerülje figyelmeiket, szó szerint még hétszer ismétlődik meg ugyanebben a szúrában.

A szakítás a Bibliával, a számos újraolvasott ó- és újszövetségi történet ellenére szembeszökő. Az önmaga ellen fordított szóbeli erőszaknak nyoma sincs. Mind kifelé, a hitetlenekre irányul (akik nem vetik alá magukat Istennek, iszlám= Isten akaratának alávetés). Velük ellentétben az igaz hívőket a Paradicsom csodás gyönyörei kecsegtetik. *Szöttesekkel borított kereveteken kényelmesen hátradőlnek majd*

egymással szemben és kortalan ifjak járnak körbe közöttük: korszókkal, kancsókkal és poharakkal, amik tele vannak egy tiszta itallal, ami nem okoz fejfájást és nem részegít le. Mindenféle gyümölcsben lesz részük, amit kiválasztanak maguknak, és szárnyasok húsában, amit megkívánnak, és búrlikban – gyönyörű társakban –, akik olyanok, mint a jól megőrzött gyöngyszemek, jutalomként az igaz hívőknek korábbi tetteikért! Itt nem hallanak sem üres fecsegést, sem bűnös beszédet, csak ezt a szót: Béke! Béke! (56. 15–35.).

Az általában hat-nyolc szót tartalmazó agresszív beszédaktusok gyakoriságának – a szöveg terjedelmétől független – összehasonlítása érdekében összegeztem őket és az adott szöveg szószámához viszonyítottam, hogy kifejezzem arányukat. Az önállósuló szóbeli erőszak *Buddha tanításaiban* jelentősen egytized (!) százalék alatt marad, az *Ószövetségben* közel három, az *Újszövetségben* kettő, a *Koránban* hat és fél százalék. Az utóbbiakon belül részek-fejezetek között is nagy a különbség. *Jeremiás könyvében* a szóbeli erőszak nyolc és fél százalék, viszont *Mózes első könyve* vagy a *Példabeszédek könyve* nem éri el az egyet sem. Avagy *János jelenéseinek könyve* hat százalék, az *Apostolok cselekedetei* nem éri el az egyet. Még ha a kimondottan szóbeli erőszaknak szentelt rövidebb terjedelmű (negyven vers alatti) szűrától eltekintek is, három szűraban (77, 88, 92.) az agresszív beszédaktusok húsz, tizenötben pedig tíz százalék fölött vannak,

Egészében véve az *Újszövetségben* a szóbeli agresszió aránya kisebb, mint az *Ószövetségben*. E (matematikai statisztikailag szignifikáns) különbség azonban jelentéktelenné válik, ha akár a mindkettőjükhöz képest elhanyagolhatóan agresszív buddhista szöveg, akár a mindkettőjükhöz képest sokkal agresszívebb iszlám szent szöveg a viszonyítási keret. Ugyan mindig írott szöveget viszonyítok egymáshoz, nem felejtetem el, hogy gyakran inkább az előbeszéd valamiféle változatával kerülök szembe. Mindaz, ami Buddhához köthető, közvetlenül bizonyosan nem tőle való. Az ő előszóbeli prédikációit tanítványai folytatták, mielőtt utóbb buddhista papok foglalták írásba. Mutatis mutandis ez történt Jézus tanításaival, miként ismét máshogyan az írástudatlan Mohamed próféta szavaival.

Az aktusok jelentése alapján a négy világvallásban *Buddha tanításai* egyedülálló helyet foglalnak el. A kirívóan csekély arányú szóbeli erőszak kivétel nélkül önmagára irányított és proszociális, amelyhez hasonló arányú békét és boldogságot kilátásba helyező beszédaktus társul. A béke és boldogság maga is egyedülálló, hiszen a bajokat okozó „a mohóság, a harag és az ostobaság pusztító lángjainak” elfújásából (=nirvána) fakad. Eredménye kiegyensúlyozott állapot, amelyben az ember képes együttérzésre és nem feledkezik meg a könnyőületességről.

Bár mind az Ó-, majd az *Újszövetség* agresszív beszédaktusai között mennyiségileg is jelentősek az önmaga ellen fordulók és proszociálisak, a kilátásba helyezett aktusok kíméletlensége és kegyetlensége akkor is élesen megkülönböztetné őket a buddhista szövegektől, ha nem vegyülnének kifelé irányított romboló beszédaktusokkal. Mennyiségileg nem ellensúlyozzák őket a rendkívül fontos agresszióelleni beszédaktusok. Kiemelve az *Ószövetség* átlagnál gyakoribb szóbeli erőszakot felmutató *Mózes 5. könyvét*, a három és fél százalék agresszív beszédaktus egyharmad százalék békét-szeretetet kilátásba helyezővel párosul. Az *Újszövetség* átlagnál gyakoribb szóbeli erőszakot felmutató *Máté evangéliumában* kissé több mint

négy, szemben a kevesebb mint fél százalékkal. Ugyanakkor a *Korán* egyik reprezentatív (56.) szúrójában a tizenegy százalékot meghaladó agresszív beszédaktussal szemben huszonhét százalék ellenirányú. De ezek *nem* megvilágosodás, az önuralom, a kölcsönös szeretet, tisztelet, megbocsátás, azaz a humanizálódó társas érintkezés eszközei és eredményei. Egy sivatagi nép – elemi szükségleteiben meg lehetőségen kielégületlen – fiainak a vágyképei.

A szövegek keletkezése jóval több mint ezer évet, magáé a *Bibliáé* is ezer évet fog át. A később keletkezett *Újszövetség* egészében a szóbeli agresszió csökkenését mutatja az *Ószövetség*hez képest, de ebben is, abban is vannak átlagnál gyakoribb és ritkább szóbeli erőszakot felmutató jelentős könyvek-fejezetek, amelyek keletkezési ideje csökkenést nem igazol. A négy világvallást együtt szemlélve pedig egyértelmű, hogy a legkésőbb – Buddha tanításaitól függetlenül, de a teljes *Biblia* ismeretében – keletkezett a legkevésbé fogja vissza a szóbeli erőszakot, annál inkább viszont az egyik legkorábban keletkezett. Az agresszív beszédaktusok arányának és jelentésének a változása az idő haladtával igen jól követhető, de megszelídülésnek semmi jele.

3

Reszkessen a dalmahodó Erőszak! (Teremtés első tábla) *Fegyvered élével sújts a gonoszra (...)* *a rossz-tévő istent tönkrezúzzad! Áldoztassék fel, aki harcot kezdett! Büntetését el kell szenvednie!* (Teremtés ötödik tábla – akkád kiséposz). A *Gilgames* nagyeposz címét a vízözön utáni második állam egyik uralkodójától kapta. Ellenpárja Enkidu, akinek vad, állatszerű lényét egy ifjú vadász és Gilgames közbeavatkozásával egy templomi örömlány felkeltette szerelem emberivé formálja és Gilgames barátjává válik. Együtt mennek a szörnyűséges égi bika ellen: *leverjük a bős fejedelmet; holttestét gyöpre kivetjük!* (Ötödik tábla), *e bős bikát lebírjuk!* (Hatodik tábla). Enkidu utóbb azonban úgy érzi, hogy átok ül rajta. Az ifjú vadászra és az örömlányra ő szór átkot: *lába nyomából fürtelem fakadjon! (...)* *elátkozlak, te leányzó!* Halála előtt Enkidu a kifelé irányított beszédaktusokat visszavonja, és magában keresi az okot, amiért *kétes halál lesz a bérem!* (Hetedik tábla).¹¹

Semmisítsed meg! (Fény és árny); *halállal lakol a tolvaj* (A száműzetés); *mint a sziszegő kobra, úgy ontja mérgét* (A nagy csata); *szívében titkon a vetélkedés és a gyűlölet férge* (Vetélkedés); *gúnyt akartál űzni belőlünk* (A földönfutók). Közvetlen erőszakra buzdítás, agresszív címkézés és lelki állapot leírása egyaránt olvashatók a hindu őseposzban.¹² A hősök olykor saját maguk ellen is fellépnek, társaik helyett magukat feláldozva: *Inkább önként indulnánk halálba (...)* *hadd haljak meg én!* (A földönfutók).

De a harc elkerülésére, békére, kíméletre is felszólítanak: *békés úton próbálja (...)* *kérje szép szóval (...)* *irtódom a viszálytól és a vérontástól (...)* *töltsd a belátás vizét indulatod tüzére* (Viharfellegek); *Uralkodjál elvakult szenvedélyeden* (A nagy csata). A merőben másféle szenvedély ugyancsak az agresszív késztetések ellen hat: *ölelj, és én megmentelek (...)* *megmentelek, ha hajlandó vagy szeretni engem* (A földönfutók).

A trójai háború megéneklésében¹³ maguktól értetődők a kíméletlen harcra buzdító felszólítások. *Nyomban elfröccsen dárdám körül éjszínű véred* (Első ének); *ki-lenc évig küzdünk majd Trója tövében* (Második ének); *majd iszonyú véggel pusztít el a sorsod* (Harmadik ének); *ismét bős háború kél, iszonyú hadizajjal* (Negyedik ének); *Áresz, gyilkos Áresz, vérmocskolt bástyalerontó csapj rá szemből, sose kíméld* (Ötödik ének); *Még kit méhében viselt anyja, még az a magzat sem menekülhet: vesszenek el mind együtt Trójából, nyomtalan és temetetlen* (Hatodik ének), és nemcsak így tovább, hanem akár borzalmasabban: *Bár engem magamat készítenek erőm meg a lelkem nyers búsodat falni darabokban* (Huszonkettedik ének); *bár-csak haragva falhatnám fel a máját* (Huszonnegyedik ének).

Az emberi szándékokat a mindennél erősebb végzet irányítja, ahogy szembe szökik az önbüntetésként fellépő ritkább beszédaktusoknál. *Haljak meg tüstént* (Tizenharmadik ének); *vár rám a halál is meg a kényszerű végzet (...)* most nyomorult és csúnya halál zsákmánya leszek (Huszonegyedik ének).

Meghatározók a másoknak szóló agresszív érzések, illetve lelkiállapot. *Istennő, haragot zengj* (Első ének); *nálad hitványabb földi balandó mind közt sincs* (Második ének); *kínlódj közelében örökké (...)* elhagylak haragomban s úgy gyűlöllek (Harmadik ének); *minden olümposzi isten közt a legjobban utállak* (Ötödik ének); *örjög (...)* most engem gyűlöl (Nyolcadik ének); *fiam bosszulni akháj bárkák fele rontok* (Tizenötödik ének); *Csak legalább gyáván és hír nélkül hullni ne kelljen* (Huszonkettedik ének); *Ő a leginkább mérges rád közlünk, ő, a csalárd, a kegyetlen nem fog majd könnyörülni* (Huszonnegyedik ének).

Különösen gyakori a szóbeli erőszak a harmadik (Eskükötés, Alexandrosz és Meneláosz párviadala) és a huszonkettedik (Hektór halála) énekben, de a negyedik (Esküszegés, Agamemnón hadiszemléje) és huszonegyedik ének (Harc a folyóknál) is figyelemre méltó. Ellensúlyként a békére, barátságra, szerelemre szólítanak fel: *vigye el békében az asszonyt: s kössön a többi barátságot, s vágván igaz esküt, lakjátok ti rögzös Tróját, ti váljatok el békében azonnal* (Harmadik ének); *később majd kisimítjuk a rossz szavakat, ha voltak: s isteneink mindezt szórják a szellekbe* (Negyedik ének); *Szüntesd már az ölést; bámullak, nép fejedelme (...)* de siessünk, hagyjuk a küzdelmet (Huszonegyedik ének).

A trójai háború legegységesebb hőse, Odüsszeusz történetében¹⁴ a feleségét, palotáját elfoglalni törekvő kérők támadók, míg Odüsszeusz, fia, felesége és segítők az ő akcióikat védik ki. Beszédaktusuk proszociális, még ha kegyetlen jövőbeli lépésekről szólnak is: *mint ölhesd meg a kérőket palotádnak ölében, csellel akár vagy nyíltan* (Első ének); *rájuk nagy romlás gördül, a halált és véget elülteti nekik* (Második ének); *nekik a csúfos véget majd éppígy hozza Odüsszeusz* (Negyedik ének); *vagyonunk nyelik el, nagy dőlyffel, mit se kímélnek* (Tizenegyedik ének); *El akarnak emészteni, még mielőtt hazatérnél* (Tizenötödik ének); *Öljük hát meg a várostól jó messze* (Tizenhatodik ének).

Am a kérők, illetve az Odüsszeusz hazatérése ellen szegülő erők sem hallgatnak. *Még rám is uszít isten valamilyen vízi szörnyet (...)* tudom én, a neves Földrázó mennyire gyűlöl (Ötödik ének); *ellenem oly gonoszat terelve lemeztele-nítsz, elvedd majd férfierőmet* (Tizedik ének); *Veszedelmet jósolok akkor, ember-eidnek és bárkádnak* (Tizenegyedik ének); *szűja magába a szörnyű Kharübdisz*

az éjszínű tengert, kiereszti naponta, de újra beszívja rémesen (...) rettenetes fejét, félek, újra kidugja (Tizenkettedik ének).

Hiába keresek békére, barátságra, szerelemre felszólító beszédaktusokat az átlagnál is gyakoribb szóbeli erőszak ellensúlyaként a második (Az ithakaiak gyűlése. Télemakhosz elutazik), a tizenkettedik (A szírének, Szküllá és Kharübdisz, Héliosz tehenei), huszadik (A kérők leölése előtt) és a huszonkettedik (A kérők megölése) énekekben. Könyörületre felszólítást kizárólag a huszonkettedik énekben találok: *Térdet ölelve könyörgök, Odüsszeusz, légy kegyelemmel (...) fűkezd a rivalgást, mert elhullt daliákon az ujjongás kegyetlen.*

Aeneasnak, több Földközi-tengeri város alapítójának sorsát bemutató tizenkét énekben¹⁵ felfigyelek a szóbeli erőszak következményeként fellépő lelkiállapotra. *Egyre dühödtebb lesz vad lelke a durva tömegnek. Képmással fiadat miért áltatod, ő te kegyetlen?* (Első ének); *jóslat nélkül távoznak gyűlölve Sibyllát* (Harmadik ének); *felgyújtja lelkét és gerjeszti haragját (...) az istenségek lássa a kínom* (Harmadik ének); *Júnó bosszúja súlyos nem szűnő a haragja* (Ötödik ének); *mindnyájuk a saját lakolását szenved* (Hatodik ének).

Kihívó az ellenség pusztításának beszédaktusa: *törd ketté a hajókat, szórd szét testük a vízben, nyelje el a tenger!* (Első ének); *Essen el ő, s a fővény közepén hagyják temetetlen!* (Negyedik ének); *A lerombolt Trója maradványát, hamuját is üldözi* (Ötödik ének); *törjem hadvértjét/annak a phryg hímrinyónak, mocskoljam a fűrtjét/porral* (Tizenkettedik ének). A saját magukat sújtó, végzet diktálta szóbeli erőszakból is kijut: *vesszünk el veled együtt!* (Második ének); *az örvény háromszor gördít le a mélybe, Elnyel, majd feldob megtörvén újra magasba, ágaskodván* (Harmadik ének); *villámoddal bozd balálom, hogyha megérdemlem, jobboldal sújts le, de végleg* (Ötödik ének); *Végződjek be azonnal az éltém szörnyű halállal* (Nyolcadik ének); *Nyíljék meg a föld is végre alattam!* (Tizedik ének).

Az első, negyedik, hatodik, tizedik, tizenegyedik és tizenkettedik énekben átlagnál gyakoribb szóbeli erőszak ellensúlyaként jelennek meg a békés élet boldogító kilátásai. *Ő a tiéd lesz, számtalan évet fogsz vele élni, és szép sarjakat ad majd néked, a boldog atyának* (Első ének); *áldjuk hát együtt meg e két nép egyesülését* (Negyedik ének). A boldog jövő elválaszthatatlan Róma kiteljesedésétől: *Róma hírneve és birodalma magas lesz, mint az Olympos* (Hatodik ének), valamint a békétől: *A barátság egyeségét kössük meg. Menjenek ők a kezükben a békevivő olajággal* (Tizenegyedik ének).

Egészen más hang: *Minden várososon által űzi, víjja e rossz vadat, míg a pokolba szálland (...) hol elszorulsz majd annyi szenvedésen (...) s az új balált kívánó bús nyögésen* – szólal meg *A Pokol* első énekében: A sötét erdőben.¹⁶ A Vergilius kalauzolásával alászálló beszélő (a költő) kétséget sem hagy, hogy rászolgált, akit a szóbeli erőszak sújt. Alkalmom adtán partnere beleélését ön maga ellen fordított szóbeli erőszakkal fokozza: *Én rajtam jutsz a kinnal telt hazába, én rajtam át oda, ahol nincs igazság, rajtam a kárhozott nép városába (...)* *Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel!* (Harmadik ének: A Pokol kapuja); *kínjai e népnek, a nagy ítélet után nőni fognak* (Hatodik ének: Tivornyák hősei); *Szeretném, mester, ezt a disznót egészen e moslékba látni bukva* (Nyolcadik ének: Dis városa előtt); *Isten bosszúja! (...) nyilvánozzon engem, üssön ahogy üthet. Dühödnél hozzád illőbb jajakkal nem verhetnének semmi szenvedések!* (Tizenegyedik ének: A tüzeső).

A *Purgatórium* kiemelkedő agresszív beszédaktusai alakilag ugyan kevésbé térnek el, annál inkább abban, hogy még nagyobb számú szeretetteli, boldogító aktusok ellensúlyozzák őket: *bitang nép, ma is bű lenne lelked (...)* *Hulljon ezért véredre bölcs ítélet.* Ámde: *ki az Igazság s elméd közt lámpa lesz, hogy fényt derítsen szent arcán örökös vigasság a Nap (...)* *Béke áldja és Bőség áldja földed és Okosság* (Hatodik ének: Óda Itáliához). *Van kiben sértéstől oly düb sarjad Naggyá, hogy bosszút érez minden áron, s az ily másnak csupa kárt akarhat.* Ámde: *A Szeretetet vágya: önmagának üdve csak; attól el sobase térhet – így öngyűlölet benne sobase támad. Mindenkinek szívében fölcsirázik Egy Jó fogalma, melyben nyugtot lehet* (Tizenhetedik ének: A harag víziója).

Még a *Paradicsom* tizenkilencedik énekében (A Sas szavai) is viszonylag gyakran találkozunk szóbeli erőszakkal: *hitetlen hal meg (...)* *Prága népes országát kiirtja (...)* *Látja, kit a gög szomjai gyötörnek (...)* *Ott lesz jegyezve gyávasága és híres fukarsága,* de eltörpülnek – immár Beatrice társaságában – számos ének szerelmet-szeretetet-bölcsességet kifejező beszédaktusai mögött. Elég néhány címet felidézni: *Teremtés és megváltás, Szerelmesek a Vénusz-csillagon, Dante a napba száll, Assisi szentjéről, Fény és kereszt, Krisztus diadalmenete, Az istenlátás.*

A nagy világeposzok három csoportot alkotnak. Nagyon agresszív: *Gilgames,* a kilátásba helyezett erőszak meghaladja a négy és fél százalékot. Közepes: *Mahábbaráta,* alig múlja felül a két százalékot, az *Iliász* közelít a két és fél százalékhoz. Kevésbé agresszív: *Odüsszeia, Aeneis, Isteni színjáték,* alig több mint másfél százalék. Az eloszlás azonban nem egyenletes. Mindegyik eposzon belül jelentős különbségek vannak egyes fejezetek (énekek) között: némelyik többszöröse az átlagnak, míg mások jóval átlagalattiak.

Már az ősi akkád eposzokban feltűnő, hogy a szóbeli erőszak legyen mégoly jelentős és kegyetlen, nem öncélú és gyakran nem is támadókedv szüli őket. Számos alkalommal az agresszió megfékezését szolgáló proszociális aktusokként helyezi kilátásba őket a beszélő. A hindu eposz nemcsak az agresszív beszédaktusok mérsékeltebb arányával tér el, hanem az agresszív lelki állapot többszöri bemutatásával. Ennél is fontosabb az önmaga ellen irányított aktusok megnövekedő szerepe és az erőszak, a harc megszüntetésére, a békére, illetve a szerelemre buzdító számottevő beszédaktus megjelenése.

A görögök háborús eposza, az *Iliász* a szóbeli erőszak gyakoriságában, sem azok kegyetlenségében nem múlja felül lényegesen a *Mahábbarátat*. Viszont a ki felé irányuló agresszív lelki állapot kifejezésének nagyobb tere van, míg az önmaga ellen fordított aktusok és az erőszakosakat ellensúlyozó beszédaktusok aránya csekély. Az *Odüsszeiában* külön csoportot alkotnak a hazatérő Odüsszeusszal szemben fellépő erők agresszív beszédaktusai, amelyek egyben felfoghatók a sorsot kihívó kalandor-hős önmagára mért csapásaiként. Békére, szerelemre, boldogságra buzdító beszédaktusokkal Homérosz még annyira sem kényeztet el, mint másrik művében. Az *Aeneis*ben egyaránt jellegzetesek az ellenség pusztítására, az ellenség és a saját agresszív lelki állapot bemutatására irányuló beszédaktusok. Az egyértelműen önmaga ellen fordítottak kifejezettebbek, mint Homérosznál, bár éppúgy az egyénfeletti végzet határozza meg őket. A boldogító béke és barátság kilátásait felvillantó beszédaktusok aránya a szóbeli erőszak ötödét sem éri el.

E művek keletkezése megközelítőleg kétezer évet fog át. A politeista hitvilág fontos közös vonásuk, jóllehet a legrégebbit (*Gilgames*) a későbbiek nem ismerték, de az időben következőt (*Mabábhárata*) sem ismerte Homérosz és Vergilius. Viszont az utóbbi műve nyilvánvalóan kötődik az előbbiéhez. Pusztán mennyiségi mutatók alapján a legrégebbi és a legfiatalabb (*Aeneis*) között nagy a különbség: a szóbeli agresszivitás szembeszökően csökken. Ha nem is ekkora mértékben, de az ősi hindu, illetve (az egyik) görög és a római eposz között is hasonló a tendencia, ami akár a civilizációs folyamat jele is lehetne. De aligha az az akkád és a hindu eposz közötti jelentős különbség, keletkezésük hasonló ideje ellenére; és még kevésbé az *Odüsszeia* és az *Aeneis* közötti jelentős hasonlóság, holott az előbbi kilenc századdal megelőzte az újraolvasása nyomán megszülető utóbbit.

Ami az elbeszélő hangot illeti, mindegyik eposz hasonló. Istenek-félistenek, illetve emberek-emberi tulajdonságokkal rendelkező mitikus lények közvetlenül első szám első személyben szólalnak meg. Kiegészülnek a szereplők testi-lelki állapotát leíró elbeszélő agresszív beszédaktusaival. Tartalmuk gyakran igen kíméletlen-kegyetlen, de eltérnek abban, hogy a támadó erőszakos fellépését kivédeni törekvő proszociális avagy nyilvánvalóan antiszociális természetűek. A kifelé irányított agresszív beszédaktusokat alkalom adtán kiegészítik az önmaguk ellen fordítottak. Ha mindegyik eposzt nem is, de többségüket jellemzik a szóbeli erőszakot – kisebb mértékben – ellensúlyozó beszédaktusok (békéről, boldogságról, szerelemről, barátságról, könyörületről).

Nem pusztán további ezerháromszáz év, hanem a kereszténység egyistenhite éles határvonallal különíti el az *Isteni színjátékot*, ahogy a mű markánsan három részre tagolt felépítése jelzi is. A *Pokol* agresszív beszédaktusait (majdnem három százalék) a *Paradicsométől* (alig több mint fél százalék) kiugró távolság választja el. A köztük, mintegy középen helyet foglaló *Purgatórium* (az agresszív beszédaktusok egy és fél százalékával) ebből a szempontból is hitelesen közvetít. A *Pokol*, a *Purgatórium* és a *Paradicsom* közötti viszony pontos leképezése az agresszív beszédaktusok szabályos csökkenése, 4:2:1 arányban. A szeretet-szerelem beszédaktusai lényegében hasonló szimmetria szerint rendeződnek, csak éppen ellentétes irányban.

A beszédaktusoknak a jelentését eleve meghatározza, hogy a középkori skolasztikus teológia szerint a pokolba (némiképp még a purgatóriumba is) nyilvánvaló bűnösök, illetve bűnök kerülnek. Összhangban ezzel, az őket jellemző szóbeli erőszakot döntően a költő-elbeszélő és a mesterként tisztelt, (pogány) alvilágba már előtte leszállt költőtárs ítéletei jelentik. Proszociális, illetve önbüntető aktusoknak kevésbé jut hely. Ez még hangsúlyosabbá teszi a *Paradicsom* elkülönülését, amit tovább növel, ha a krisztusi szeretettől, égi és földi szerelemtől bőségesen áthatott ellenirányú beszédaktusokkal is számolok.

Mindazonáltal, nem magától értetődő, hogy a mű a kereszténység hatására sikeresen lezajló civilizációs folyamat tükröződése, vagy éppen súlyos ellentmondása-e? A *Paradicsom* szóbeli agresszióban igen mérsékelt és a szeretet kinyilvánításában igen gazdag. Nemcsak egyedüli az eposzok között, még az *Újszövetségnél* is reménytelibb. De a *Paradicsommal* szemben ott van a térben elkülönülő, időben viszont együtt létező *Pokol*, ahol a szóbeli erőszak – az ősi akkád eposzokat ki-

véve – mindegyik eposzét, sőt az *Ószöveget* is felülmúlja, az azokban fellelt, némiképp ellensúlyozó békés-pozitív beszédaktusok nélkül. A *Purgatórium* közvetítő szerepének figyelembe vételével, az *Isteni színjáték* egységként szemlélendő. A kilátásba helyezett erőszak kissé több mint egy és fél százalékával a kevésbé agresszív csoportba kerül, a (nagyjából) két évezreddel idősebb *Odüsszeia* és az ezerháromszáz évvel idősebb *Aeneis* társaságában. Elkülönül azonban nekik elmentmondó világával, ami kihát a szóbeli erőszakot ellensúlyozó beszédaktusok arányára, eloszlására és természetére is.

4

A dráma- és az elbeszélőirodalom rendszeres áttekintésére nincs erőm. Amire telik: egymástól igen távoli időben keletkezett három tragédia, valamint két regény szűrőpróbája.

Fertőzetet táplál magában ez a föld: vessük ki (...) Száműzni kell valakit, vagy vérrel a vért / lemosni (...) Nyilván hát ennek haláláról a parancs: / gyilkosait hogy bosszúzó kéz érje el. (...) magam miatt irtom ki innen ezt a bűnt (...) sem a föld ne adjon, sem az asszony gyermeket, hanem / e mostani vész vagy még szörnyebb, irtsa ki! (...) Megátkozom főleg a gyilkost (...) zúzza sírba hitványul hitvány életét! – szállnak a fenyegetések a görög sorstragédiában a még ismeretlen királygyilkos ellen (a városra vér hozott vibart, értsd dögvészt).¹⁷ A mégoly erőszakos és ismétlésükkel nyomatékosított kitételek egytől egyig a polisz pusztulásának elhárítását szolgálják.

Újból meg újból lenyűgöz, ahogyan az adott pillanattól (amikor kiderül, hogy a rábizott közösséget képtelen megvédeni a rettenetes bajtól) Ödipusz szembenézni törekszik a múlttal: saját magával. Tántoríthatatlan, nem enged az eltérítő szép szavaknak, pedig felismeri, hogy *nincs csapás szörnyűbb, mint amit ember önmagára mér*. A nem szándékosan elkövetett iszonyatosságok (bűn)tudatára ébredve nincs önkímélet: *dühöngj, ha tetszik és / a legvadabb haraggal örvöngj ellenem! (...) hogy anyámmal kell szerelemben esnem, és / e föld színére tűrhetetlen fajt hozok. / És hogy saját apámnak leszek gyilkosa (...) öljetek meg, dobjatok / tengerbe, hogy ne lássatok többé soba! / Tegyétek meg, ne átválljátok átkozott / testembe nyúlni: nincs ok félni, / mert amit szenvedek én, el nem viselé ügye más!* Jóllehet mind ez elválaszthatatlan Ödipusz királyi szerepétől (a közösség és a hatalmat gyakorló egyén viszonyától), a szóbeli erőszak a mai értelemben vett individuális önazonosság és öntudat – korábbi szövegekben nem tapasztalható – komplexusainak ábrázolásával függ össze.

*Így megátalkodni a Bánatban: / ez vétkes nyakaskodás, / Nem férfias bű; Isten elleni / Rugódozás, mely gyarló szívet és / Nem béketűrő elmét árul el, / És bárdolatlan, együgyű eszet. / Szívünkre venni? Fúj! Ez bűn – vádolja-ostorozza önmagát, ezúttal nem király, hanem királyfi.¹⁸ Ha másként is, mint Ödipuszé, Hamlet bűne is kötődik a halott apakirályhoz: *bűn a halott, bűn a természet ellen*, (mert nem fogadja el, hogy *az atyák / Halála közbely*.) A szóbeli erőszakot azonban önmagáról anyjára, illetve az apa halálát okozóra irányítja. *Ó, gonosz hamarság, / Várnászi ágyba így sietnie! (...) Bosszuld meg rút, erőszakos halálát. / Mint a fobász s sze-**

relmi gondolat. / Szálljak bosszúmra. (...) Ó, jaj! Rémséges asszony! / Ó, gaz – mosolygó, átkozott gazember!

A – ha mondhatom így – rettenetes családi komplexusból fakadó szóbeli erőszak elválaszthatatlan a közre irányulótól: *Dánia börtön*. Rosencrantz válasza: *az egész világ is az, Hamletnek kapóra jön, hogy fokozza az agresszív szóképet: De még milyen! Mennyi rekesz, őrbely és dutyi van benne! S Dánia egyik legcudarabb.* (...) Ismét és ismét a bosszú képei: *vegyétek el hatalmát, / Törjétek össze talpát, külleit / S az ég-omromrul a kerék-agyat / Hömpölygessétek a poklokra le!* (...) *Véres, buja gaz! / Lelketlen, álnok, fajtalan gazember! / Ó, bosszú!* (...) *tör lesz e darab, / Hol a király, ha bűnös, fennakad* (...) *Most hő vért meginnám, / S oly szörnyű tettet bírnék elkövetni, / Hogy a napfény reszketve nézne rá.* (...) *Dobjon szavam tört, ne rántson kezem* (...) *Ez átkozott kéz kétszer ennyi vastag / A bátya-vértől* (...) *részegen ha alszik, vagy düböng, / Vagy vérparázna ágyán kéjeleg,* (...) *akkor bököm le, / Hadd jöjjön, ami jó, de az atyámért / Bosszút állok busásan.*

A szóbeli erőszaknak igencsak különböző kifejezéseire lelek abban a tragédiában, amelyben ugyancsak ott egy királyfi, de egy iskolázatlan parasztlány messze felülmúlja.¹⁹ *Majd a nyakadat csavarom ki inkább* (...) *kirúgnálak ennek a várnak a kapuján hazugságaidért meg tolvajlásodért* (...) *megégeti a boszorkányokat és felakasztja a tolvajokat* (...) *Majd megtanítalak én téged, hogy kell engem bolonddá tartani* (...) *Hogy sülyyednétek el a pokol fenekére!* (...) *Most lehajítalak a lépcsőn* (...) *Megmutatom én kivel van dolgod* (...) *Az Isten verjen meg engem!* (...) *Csapjon belém az a kénköves... és sújtson le a pokol fenekére* (...) *Fordulj meg átkozott, fordulj meg angolok ribanca* (...) *Megégetjük majd azt a boszorkányt, és megverjük a fattyút!* (...) *Gyalázatos, hírbedt boszorkány. Azonnal máglyára kell vetnünk* (...) *Végigvonszolnak majd az utcán és máglyára vetnek* (...) *Kínpadra kell vetnünk.* Hamlet többnyire magának is fájdalmas, kifelé irányított agresszív beszédaktusait hosszas szellemi gyötrődés készíti elő és sokáig csak újabb hasonló beszédaktusok követik. Nem így a Johanna ellenfeleitől/ellenségeitől, de akár társaitól eredő, félkész formulákból álló szóbeli erőszakot.

Az agresszív beszédaktus nemcsak ehhez, de minden korábbihoz képest gyökeresen megújul, a modern regény egyik korszakos művében²⁰: *milyen sokáig tartanak az ilyesfajta perek, különösen az utóbbi időben!* (...) *fölöslegesen fel akar ingerelni bennünket* (...) *Azzal akarja siettetni nagy, istenverte pere befejezését, hogy vitatkozik. Hatóságunk nem keresi a lakosságban a bűnt, hanem a bűn vonzza őt magához. Majd megérzi a maga bőrén* (...) *kénytelen vagyok olyasmit tiltani meg önnek, amit ön kellene, hogy megtiltson sajátmagának – figyelmeztetik Josef K.-t –* (...) *ha valakinek mindjárt egy vizsgálóbizottságot küldenek a nyakára, az mégiscsak nagy gonosztevő lehet.* (...) *letartóztatásom és mai vizsgálatom hátterében valami nagy szervezet rejlik.* (...) *Ártatlan embereket tartóztat le, esztelen eljárást indít ellenük. A fenyegetettség egyszerre képtelen és mégis valóságos, a védekezés kilátástalan. Az ilyen per – eleve vesztett per* (...) *ez ellen a bíróság ellen nincs védekezés, beismerő vallomást kell tennie* (...) *Az eljárás titkos, nemcsak a nyilvánosság, de a vádlott előtt is eltitkolják* (...) *Ártatlanságom nem teszi egyszerűbbé az ügyet* (...) *pillanatnyilag megszabadulhat a vádtól, de az továbbra is a feje fölött lebeg, és ha felsőbb parancs jön, hatályba léphet újra.* (...) *a felmentett bazeérkezik*

és otthon már várják a megbízottak, hogy újra letartóztassák (...) félek, hogy rossz vége lesz. Az alsófokú bíróságnál feljebb talán nem is jut a pered.

Mindig éjszaka történik – a letartóztatások mindig éjszaka történnek. Hirtelen felrángatnak álmodból, durva kéz rázza a válladat, világosság vakítja a szemed, kegyetlen arcok gyűrűje az ágy körül. Az esetek nagy többségében tárgyalás sincs, bírt sem adnak a letartóztatásról. Egyszerűen csak eltűnnek az emberek, mindig éjszaka. A nevedet eltávolítják a nyilvánosságokból, eltörlik mindennek az emlékét, amit csak cselekedtéltől, letagadják, hogy valaha is léteztél, s aztán elfelejtenek. Ezek az élmények azonban egy másik modern regény főhősétől valók. Visszatértem 1984-be.

Megfontolt hazugságokat mondani s közben őszintén binni bennük, elfelejteni bármilyen tény, ha időszertülné vált, s aztán, ha ismét szükség van rá, előkotor-ni a feledésből (...) elutasítani az erkölcs fogalmát s közben mégis igényt tartani rá (...) Mi pusztítjuk a szavakat – mindennap tömegével, százszámra. Letisztítjuk a nyelvet a csontjáig (...) Persze az igék és a melléknevek közt végezzük a legnagyobb irtást, de a főnevek százait is teljes joggal kiirhatjuk (...) az újbeszélőnek az a célja, hogy a gondolkodás területét szűkítsük (...) A végén betű szerint lehetetlené fogjuk tenni a gondolatbűnt, mert nem lesznek szavak, amelyekkel elkövethető lenne (...) A gondolatbűnnek nem következménye a halál: a gondolatbűn MAGA a halál (...) Gondolatbűnöző vagy! Eurázsiai kém vagy! Lelőlek, elgőzösítlek, a sóbá-nyákba küldelek!

A művek a szóbeli erőszak gyakorisága alapján négy csoportot alkotnak. Nagyon agresszív az 1984 hat százalékkal, amelyet az *Ódipusz király* és *Hamlet* követ egyaránt közel öt százalékkal. Közepesen agresszív a *Szent Johanna*, kissé a három szá-zalék felett, míg *A per* a legkevésbé agresszív, egy százalékkal. Ugyanakkor a művek keletkezésének ideje alapján a sorrend: *Ódipusz király*, *Hamlet*, *A per*, *Szent Johanna*, 1984. Míg Szophoklész és Shakespeare művét kétezer év választja el, Shakespeare-t a többiektől inkább csak három, mint négy évszázad. A világvallások és világeposzok rendszeresebb vizsgálatán túl, e művek szemre vétele – ha lehet, még nyomatékosabban – cáfolja, hogy a civilizációs fejlődés során a nyílt fizikai károkozást puhább szóbeli formák váltanák fel, amelyek azután maguk is lassan csökkennének. A kérdéses mutató szempontjából egymástól legtávolabbi két mű keletkezése között három évtized sem telt el, ráadásul a később megszületettben kiugróan nagyarányú a szóbeli erőszak, nem pedig fordítva.

Mintha csak annyi (és nem több) volna igazolható, hogy az idők során a közvetlen fizikai erőszakhoz hasonlóan az agresszív beszédaktusok is alakot változtat-nak, tükrözve a civilizáció pillanatnyi állapotát. A gyakorisági adatok önmagukban természetesen csak jelzések, a beszédaktusok jelentésének megértése nélkül elégtelenek. Az öt művet – legyenek mégoly eltérők sok tekintetben – összeköti a bűn és a felelősségre vonás motívuma, valamint az, hogy a szóbeli erőszak (változó formájú) fizikai erőszakhoz vezet. Jobbára kimondottan annak előjátéka. Közösek abban is, hogy a szóbeli erőszakot pozitív kilátással ellensúlyozó beszédaktusok nem jellemzik őket. Még a Johanna rehabilitálását és szentté magasztosulását számba vevő, igencsak ironikus utójáték sem hagy kétséget. *Újra megégetnék őt az emberek* – így a Johanna jóvoltából királlyá koronázott győzedelmes VII. Károly.

Proszociális minden agresszív beszédaktus, ami a bűn-bűnös ellen szól és a felelősségre vonást szolgálja. A görög tragédia kivételesen egységes, mert a külső erők éppúgy, mint maga Ödipusz, rettenthetetlenek. Ellenállását leküzdvé, magát nem kímélve, a dán királyfi is az, de vele szemben ott vannak Claudius gyilkosságot (nem is egyszer) előkészítő antiszociális agresszív beszédaktusai. Johanna egy-két proszociális kifakadása eltölpül a hódító ellenség és saját egyháza antiszociális szóbeli erőszakja mögött. Mindhárom tragédiában roppant súlyos érdeksérelmek/bűnök kapcsolódnak az agresszív megnyilvánulásokhoz. Ödipusz, Hamlet és Johanna tényleges cselekedeteivel, azok következményével hívják ki sorsukat.

Az 1984 főhősét pusztán attitűdjéért éri a totális hatalom (képviselőjének) sürű antiszociális támadó beszédaktusai, de cseppet sem lepődhet meg, mert tudatosan a gondolatbűnök sokaságát követte el. Josef K.-nak pusztán léte a bűne, amitől hogyan is szabadulna. Titkos perére – amely bármikor abba maradhat és újra kezdődhet – nemcsak előtte, de az eljárás során sem készülhet fel. A szüntelen szorongás állapotában kell élnie, mert a földi/égi autoritásnak teljesen kiszolgáltatott. Eltérően a másik négy műtől, de különösen a keletkezési időben közelitől, a szóbeli erőszak nem gyakori. Ám ha zaklatása végül nem tetőződné gyilkosságban, akkor is iszonytató volna a lidércnyomásos álomnak tűnő karkai világ irracionálitása, amelyben *az ítélet nem egyszerre jön, az eljárás maga válik ítéletté*. A bolsevizmus nagyon is kézzelfogható borzalmi nyomán megszületett 1984 posztkarkai világában a rendszerspecifikus szóbeli erőszak is a mindennapok része.

5

Társas nyomással és szuggesztíóval kombinált nagy érzelmi megterhelés következtében – mutatott rá egy német-amerikai pszichológus egy évszázada²¹ – az ember hajlamos lehet kételkedni ártatlanságában, sőt el nem követett bűnös cselekedetere is képes emlékezni. Arthur London, az 1952-es prágai per egyik (ritka) túlélője jegyezte fel,²² hogy a börtönben más koholt perek elítéltejei között „voltak, akikben még akkor is élt bűntudat. Mintha ténylegesen elkövették volna, amivel vádolták őket, és megérdemelnék, hogy a párt megbüntesse őket.” *A per* minden abszurditása ellenére tehát szintén kapcsolódik a való világhoz. Ideje a fikciók után, néhány nem fiktív szöveg alapján *valóságvizsgálatot* tartanom az agresszív beszédaktusokról.

Kísértet járja be Európát – a kommunizmus kísértete (...) a fegyverek most maga a burzsoázia ellen fordulnak (...) A proletároknak le kell rombolniuk minden eddigi magánbiztonságot (...) a proletariátus nem egyenesedhet ki anélkül, hogy levegőbe ne röptse a hivatalos társadalmat alkotó rétegek fölötté emelkedő egész felépítményét (...) a proletariátus a burzsoázia erőszakos megdöntése útján megalapítja uralmát (...) A kommunisták célja a burzsoá uralom megdöntése (...) A proletariátus arra használja majd fel politikai uralmát, hogy a burzsoáziától fokról fokra elragadjon minden tőkét. Ez természetesen eleinte csak a tulajdonjogba és a polgári termelési viszonyokba való zsarnoki beavatkozások útján történhet (...) Reszkessenek az uralkodó osztályok egy kommunista forradalomtól – hirdette meg Marx és Engels a 19. század közepén.²³ Az evilági messsianista vallásosság e

bibliája tartózkodik olyan kegyetlen vad agresszív beszédaktusoktól, mint amilyenek mind az Ó-, mind az Újszövetségben bőséggel szerepelnek. Ám a célszerű forradalmi diktatórikus erőszakkal fenyegető szóbeli erőszak aránya az Ószövetségét is felülmúlja: közel négy százalék.

Akárcsak a *Bibliában*, az agresszív beszédaktusok ellensúlya is megjelenik. Míg azonban ott alapjában isten- és emberszeretetre buzdításból áll, a *Kiáltványban* a minden emberhez méltó evilági boldog jövő helyezettik kilátásba. *Amilyen mértékben megszűnik az egyik egyén kizsákmányolása a másik által, olyan mértékben szűnik meg az egyik nemzet kizsákmányolása a másik által (...)* A nemzeteken belüli osztályellentéttel együtt a nemzetek egymással szembeni ellenséges magatartása is eltűnik (...). *Osztályellentétek helyébe olyan társulás lép, melyben minden egyes ember szabad fejlődése az összesség szabad fejlődésének feltétele.* Arányuk meghaladja az egy százalékot; vagyis eléri az agresszív beszédaktusok közel egyharmadát. Sokkal nagyobb annál a durván egytizednél, ami a megközelítőleg hasonló arányú szóbeli erőszakot felmutató *Mózes 5. könyvében*, vagy *Máté evangéliumában* tapasztalható. Kifejezi, hogy a szerzőpár mennyire hitte, hogy az általuk megfogalmazott szóbeli erőszak (illetve a majd azt követő forradalmak, az elkerülhetetlen áldozatokkal) olyan költség, amelyet az emberiség pompás jövője: az egyenlőség, a korlátlan fejlődés, az örök béke bőségesen megtérít.

Csakhogynem. *Most tudjuk végrehajtani (ezért végre is kell hajtanunk) az egyházi értéktárgyak elkobzását a legkíméletlenebb és legkönnyörtelenebb lendülettel, nem riadva vissza semmilyen ellenállás letörésétől (...)* rá kell tennünk a kezünket a több százmillió értékű tőkére (...) ha valamilyen politikai cél elérése érdekében brutalitáshoz kell folyamodni, akkor azt a legerélyesebben és a lehető legrövidebb idő alatt kell végrehajtani (...) verjük le a leggyorsabban és legkönnyörtelenebbül a reakciós papságot.

Határozottan 'gyökerestől kivágni' az összes népi szocialistát? Szerintem mindet ki kell zavarni (...) X-t, Y-t... és Z. egész stábját. K-t és még sokakat, sokakat (...) Hosszú időre kitakarítjuk Oroszországot (...) Több százat letartóztatni és magyarázkodás nélkül – jó utat, uraim! (...) Minden szerzőt az Írók házából ki kell rámolni. Gyorsan kell elvégezni a tisztogatást. Lenint idéztem; 1922-ből.²⁴ Akiknek ez utóbbi évszám nem jelent sokat: már egy éve a szerző meghirdette új (államkapitalista gazdaság)politika volt az irányadó, amellyel a békésebb hangnem is együtt járt. Mármost a nyilvános gesztusokban. A kérdéses szövegek azonban eltérően Marxétól és Engelsétől, nem nyilvánosságnak szánt levelekből valók. Kontorfalazástól mentesen mutatják meg Lenin olvasatát. Ő csakúgy, mint követői pontosan értették és követték a *Kiáltvány* agresszív beszédaktusait (immár nemcsak szavakban), anélkül azonban, hogy a kilátásba helyezett csodás állapot bekövetkezhetett volna.

Ugyancsak erről tanúskodik az a – szó szerint – páratlan dokumentum, amely ugyanabban az évben született meg, amikor Orwell műve megjelent, bár a szerzők egészen mások és máshol voltak. Márpedig, mint minden olvasás, az övéké is tértől és időtől meghatározott félreolvasás (természetesen nem Orwellé, hanem a klasszikus szerzőpáré). *Ezt akarod mondani a pártnak? Ezt akarod mondani a pártnak? (...) figyelemmel kísérik azt a mesét (...) Elhiszed te azt, hogy a mi párt-*

vezetőségünk mindazt beveszi, amit te itt mesélsz egy hét óta? Hogy ezt beveszi, amit te itt egy hete mesélsz? Elhiszed, hogy a párt vezetősége beveszi azt, amit te egy hete itt mesélsz? (...) mutasd meg, hogy becsületes ember is tudsz lenni? (...) miért mondd itt nekem azt, hogy te egy becsületes ember vagy? (...) Ez kommunistához illő magatartás? (...) nem a mi emberünk vagy, hanem az ellenség embere vagy. Ezt jegyezd meg magadnak. (...) Ezt jegyezd meg magadnak: te nem a mi emberünk vagy, hanem az ellenség embere vagy. Ezt jegyezd meg magadnak. (...) tudatos, konok és macacs ellensége vagy-e a mi mozgalmunknak. (...) azzal kezded, hogy becsületes ember vagy. Az első szavad hazugság. (...) miért beszéled, hogy kommunista vagy? (...) azt mondd, hogy becsületes ember vagy. (...) Ne nézzél te minket bolondnak (...) Mondd azt, hogy elmebeteg vagy. (...) a párt előtt ismerj be valamit. Hát semmit nem akarsz beismerni az égvilágon? Hát nincs annyi becsületérzés benned a párttal szemben, hogy őszintén tárd fel azt, amit csinálsz? Hát nincs benned annyi becsületérzés? Te becsületes ember (...) most van az utolsó alkalmaid arra, nem hogy nekünk itt elmeséld, mi nem hallgatjuk meg a te meséidet (...) trockijista vagy, nacionalista vagy, szovjetellenes elem vagy, pártellenes vagy. Nincs erőd, nincs bátorságod ezt megmondani, és ez mutatja, hogy milyen konok ellensége vagy a pártnak. Nincs neked erkölcsi jogcímed arra, hogy magaddal kapcsolatban kiejtsd azt a szót, hogy kommunista.²⁵

A Rajk László letartóztatását – és fizikai erőszakkal teli vallatását – követő héten meglátogatta őt pár napja még vele egyenrangú két jó elvtársa, Farkas Mihály és Kádár János. Ellenséges indulatkitöréseik – a jelek szerint nem esett nehezükre – azért irányultak Rajkra, mert sehogy nem kívánta megkönnyíteni az ő dolgukat és jó bolsevikhoz abszolúte méltatlanul ragaszkodott ahhoz az evidens tényhez, hogy a vádakhoz semmi köze. (Ami annál is felháborítóbb, mert ekkor-akkor sokan, akik másféle olvasmányaik/élettörténetük okán nem juthattak el az öntudat e kivételes fokára, szintén hasonlóan tettek, hasonlóan tárgyyszerű vádakra reagálva.) Sőt, Rajk megtette azzal a nyilatkozattal – fokozva látogatói haragját –, hogy hitt és hisz a pártban továbbra is. Farkas és Kádár aligha láthatták be, hogy ők, akik szintén hittek és hisznek a pártban=a nemes ügyben (ahogy olvasatuk diktálta), éppen annyira bűnösök, vagyis ártatlanok, mint a kinevezett áldozat. Ezért a legérzékenyebb pontjára zúdítottak verbális ösztüzet.

Múltjával hitelesített önazonosságát törekedtek ismételt romboló frázisaikkal szétzúzni, miközben – miért éppen ez az ellentmondás zavarta volna őket – bolsevik identitásától várták az önfeladó bűnbevallást. A karkai és az orwelli világok találkozása az egy párt műtőasztalán új módi rettenetes produktumot szült. Josef K. az őt minden előzmény nélkül, érthetetlenül és ártatlanul elpusztító hatáságnak nemhogy egyik feje nem volt, de köze sem igen volt hozzá. Winston Smith is csak kis kerék volt a gépezetben. A rátörő erőszakkal (valamint Josef K.-val) szemben annyi elégtétele mégis lehetett, hogy világa természetét már régen felismerte és a lelke mélyén dacolt vele. Rajk hogyan is tudta volna megtenni, mikor még a letartóztatása előtti napon is a tetején élt és dolgozott azért a világért, amely elpusztítására tört.

Alig egy évvel azután, hogy Lenin utolsóként idézett szavait papírra vetette, egy (neki is) ismeretlen szerző, Hitler a megbukott müncheni puccsot követően kényelmes börtönében neki látott harcairól szóló önéletrajzának. *Ha a zsidók egyedül lennének a világon, éppúgy megfulladnának a piszokban és szennyben, mint ahogy gyűlöletes küzdelemben próbálkoznának egymást rászedni és kiirtani (...). A zsidó sohasem volt nomád, hanem mindig csak más népek testén élősködő parazita (...). Terjeszkedése sajátos élődsi tulajdonság: fajtája számára mindig új, szűz talajt keres (...). makacs szívóssága oly magas fokú, hogy erőszakkal is alig lehet elűzni (...). Tipikus élődsi és kárt okozó bacillus (...). Léte abban is hasonlít az élősdiekéhez, hogy ahol fellép, ott hosszabb vagy rövidebb időn belül kibal a gazdánép.*²⁶ Mivel Hitler mindezt túl puhának találja, egy-két éven belül már nem érheti be ennyivel. Tehát: *a legnyersebb módszereket kell alkalmazni a jövőben.*²⁷

Nem kell sokáig találgatni, hogy mik ezek. A neobarbár tömeggyilkos szöveg félreolvasásának semmi tere. *A zsidóság évezredek óta rombolja szét a nemzeteket. Mi kezdjünk új szakaszt, hogy ezúttal mi semmisítsük meg a zsidókat.* Az egyetlen lehetséges következtetést a náci biblia második kötetének megjelenését követő évben mondta ki Streicher, a hű tanítvány,²⁸ egyébként a Der Stürmer hetilap főszerkesztője. A lap neve pontos: *A Támadó*, a zsidók elleni agresszív beszédaktus fóruma. És még mindig hét évvel a náci hatalomátvétel és tizenhat évvel a náci újbüszéd beteljesülő kifejezése, a végső megoldás indítása előtt vagyok.

Csak úgy nyerhetjük vissza egészségünket, ha kiirtjuk a zsidókat. Ismét Hitler.²⁹

A zsidók kivégzéséről beszélek. 'A zsidókat ki kell végezni' – mondja mindegyik párttag. 'Ez teljesen nyilvánvaló, ez a programunk. A zsidók kivégzése nem nagy dolog.' – így a második világháború utolsó előtti évében Himler, aki azonban bizony nagy dolognak tartja, mert holttestek tömegének látványát *elviselni, ugyanakkor megmaradni rendes embernek – leszámítva a gyengéket – keményre tesz bennünket.*³⁰

Nem kívánom bepiszkolni a papírt mai hazai neobarbár epigonok megidézésével. Egy ideje már felhagytam a szóbeli erőszak arányának kiszámolásával is. Eljutottam oda, ahol – a körülmények és a következmények pontos ismeretében – a kérdéses agresszív beszédaktusokból már egyetlenegy is olyan súlyú, hogy ha egymagában szerepelne (ami nem annyira jellemző), jelentése akkor is az ember totális botránya volna. Nem áltathatom magam azzal, hogy a szóbeli erőszak elszáll és éppen arra jó, hogy a beszélő-író lereagálva a maga és olvasói indulatát, az erőszak egyéb formáinak a lehetőségét kiiktassa. Ellenkezőleg. Hatékony hatalomszerző és -fenntartó eszközzé válhat, hogy az olvasók=hívek „affektusháztartását”/„szokásgépezetét” a kijelölt (osztály-, faj-, vallási, nemi és egyéb) idegenek elkülönítésére és ha kevés, elpusztítására hangolja.

JEGYZETEK

1. Haefš, G., *Hannibál*. Pécs, Art Nouveau. 2001. 246.
2. Jean, R., *Sötét forrás*. Budapest. Magvető. 1978. 215–216, 224, 227, 240, 249, 256, 276–281, 283–284.
3. Orwell, G., *1984*. Budapest. Európa. 1989. 312–314.
4. Uo. 267–268, 271, 275–276, 283.
5. Elias, N., *A civilizáció folyamata*. Budapest. Gondolat. 2004. 465–477.

6. Elias, N., *A németekről*. Budapest. Helikon. 2002. 327–330.
7. Kosseleck, R., *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. Budapest. Jászóveg Kiadó. 1997.
8. Shigeo Kanada és Yasuaki Nara, *Buddha tanítása*. Farkas Lőrinc Imre Kiadó. 1998.
9. Itt és a továbbiakban *Biblia*. Budapest. Brit és külföldi Biblia társulat. 1938.
10. Itt és a továbbiakban *Korán*. 2010. Budapest. Serdián.
11. *Gilgames. Ékirásos akkád eposzok*. Budapest. Szépirodalmi. 1985.
12. *Mabábbárata*. Budapest. Szukits. 2003.
13. Homérosz, *Iliász*. Budapest. Szépirodalmi. 1963.
14. Homérosz, *Odüsszeia*. Budapest. Szépirodalmi. 1963.
15. Vergilius, *Aeneis*. Budapest. Eötvös József Kiadó. 1995.
16. Dante, A., *Isteni színjáték*. Budapest. Révai. 1940.
17. Szophoklész, Ödipusz király. In *Szophoklész drámái*. Budapest. Helikon, 1970.
18. Shakespeare, W., *Hamlet*. In Arany János drámafordításai. Budapest. Akadémiai Kiadó. 1961.
19. Shaw, G. B., *Szent Johanna*. Budapest. Magyar Helikon. 1968.
20. Kafka, F., *A per*. Nagyvilág. 1963. 7–8.
21. Munsterberg, H., *On the Witness Stand. Essays on Psychology and Crime*. New York. Doubleday. 1909. 74–75.
22. London, A., *Beismerő vallomás. A prágai „nagy per”*. Budapest. Magvető. 1991. 401.
23. Marx-Engels, *A kommunista kiáltvány*. Budapest. Kossuth-Helikon. 1959.
24. Lenin levele Molotovhoz a Politbüro tagjai számára 1922. március 19.; Levél Sztálinnak 1922. július 17. In Pipes, R. (szerk.), *Az ismeretlen Lenin*. Kairosz. 2002. 85, 225–226, 247–249.
25. Farkas és Kádár Rajknál. Az 1949. június 7-i beszélgetés hiteles szövege. *Társadalmi Szemle*. 47. 1992. 4. 70–89; lásd még www.tankonyvtar.hu/historia/tartalom/95-07.
26. Hitler, A., *Harc*. www.radioislam.org/historia/mkampf/hun/index. 11 fejezet. Nép és faj.
27. Idézi Tolland, J., *Adolf Hitler*. New York. Doubleday. 1976. 200.
28. Julius Streicher 1926-os beszédéből. In Gilbert, G. M. *Nürnbergi Napló*. Budapest. Magvető. 1967. 186.
29. Hangfelvétel 1942. február 22. Idézi Naimark, M. *Fires of Hatred. Ethnic Cleansing in Twentieth Century Europe*. Cambridge. Harvard University Press. 2002. 81.
30. Himler 1943. október 4-i beszéde magas rangú SS-tiszteknek, Poznan. Hangfelvétel. Idézi Sereny, G., *Albert Speer. Battle with the Truth*. New York-Toronto. Random House. 1996. 388–389.

